

actie is reactie

actie is reactie

katja bongers

Als een lichaam A een kracht uitoefent op lichaam B, dan oefent lichaam B een even grote kracht uit op lichaam A, maar dan in de tegengestelde richting.

Schrijver: Katja Bongers
Coverontwerp: dutch kangaroo
ISBN: 978 94 646 5947 4
Paperbackeditie, BNB
januari 2023
© Katja Bongers

1 Daden

2 februari 1986 -Bureau Wibautstraat

‘Dus niet?’ De agent keek mij geringschattend aan. Nou? Jasses. ‘Als u het zo stelt, nee,’ zei ik.

‘Goed, dan kunnen we niks voor je doen. En nee, voordat je daar om vraagt, we schrijven daarover ook helemaal niks, nada, NOPPES in een proces verbaal op. Er is geen sprake van een strafbaar feit, er is geen dader en jij bent geen slachtoffer. En je moeder kan trouwens zelf naar de politie gaan als ze dat nodig vindt. Ajuus.’

Hij stond half op, trok zijn uniformjasje recht, boog zich over het rommelige bureau en stak ten afscheid zijn hand naar mij uit. Ik had die al gedrukt voordat ik er erg in had. Het woord ‘slachtoffer’ galmde na in mijn hersenpan en ik proefde het in gedachten als een vies hapje, dat mij misselijk maakte.

‘Geert, dat kun je niet maken,’ fluisterde de agente tegen haar collega. ‘Dit gaat niet over jou, of wat jij ervan vindt. Dat meisje heeft onze hulp nodig.’ Ze liep met hem mee richting de deur.

‘Godverdomme, bemoei je d’r niet mee, trut. Zij is hier al zo vaak geweest, ik ben het helemaal zat. Pleur op. Ga aan je echte werk, dat doe ik ook. En zet die griet meteen buiten de deur. ONMIDDELLIJK!’ Hij deed geen enkele poging om zacht te praten, schreeuwde bijna. Hij stond immers in zijn recht en dat mocht ik -en verder iedereen, trouwens - weten ook.

Geert stormde de kamer uit en trok met een ruk de deur achter zich dicht, zo hard dat het knalde. Je kon hem boos weg

horen benen op de gang, waar deuren open en dicht gingen en verbaasde stemmen klonken. De agente trok geërgerd haar wenkbrouwen op, zei tegen mij dat ik even moest wachten en rende hem op een holletje achterna. Het leek een eeuwigheid te duren voordat ze terugkwam. En ik zat daar maar, overdonderd en besluiteloos. Ik weet niet meer wat ik eigenlijk had verwacht, maar dit in ieder geval niet.

Na een paar minuten kwam de agente de kamer weer in. Haar hoofd was rood aangelopen en ze had duidelijk moeite om rustig adem te halen. Ze ging naast mij op de andere stoel zitten. Die met de afgebladderde verf en vage vlekken op de zitting, die zo vies had geleken, dat ik op de andere was gaan zitten. Die leek een fractie schoner, maar had geen armleuningen. Ik pulkte aan de modder op mijn broek. Die was er op weg naar het bureau op gespat, toen een grote vrachtauto op de weg naast mij door een diepe plas was gereden. Ik probeerde mij op dat moment te concentreren, zodat ik ergens boos om kon zijn dat niet te maken had met het hier en nu.

Na een lange stilte legde de agente haar hand op de mijne en ik kon haar dus niet meer negeren. Ze keek mij vragend aan. 'Red je het om alleen naar huis te fietsen, lieverd? Of wil je even wachten? Ik heb tot tien uur dienst en dan kan ik wel met je meefietsen, zou je dat fijn vinden?'

Ik slikte hard en veegde met mijn mouw over mijn gezicht, schudde van nee. Ik zou niet weten wat dat voor een verschil zou maken. Wat had ik aan een agente die met mij mee zou fietsen? Het was vast goed bedoeld, maar daar was ik niet voor naar het bureau gekomen.

'Dank u wel mevrouw,' fluisterde ik, 'dat hoeft niet.'

'Je hoeft mij geen mevrouw te noemen, hoor, ik heet Ria.' Ze klopte zachtjes op mijn knie en gaf me nog een papieren zakdoekje aan. Daarna gaf ze mij ook een bekertje water en zaten we nog een tijdje bij elkaar, zonder iets te zeggen. Toen ze zwijgend opstond, volgde ik haar naar de ontvangstbalie. Ook ik zei niets. Alles was al gezegd.

Twee minuten later stond ik in het gangetje naast het bureau aan mijn fiets te prutsen. Het slot werkte niet mee en het duurde te lang. Het stonk doordringend naar pis. Ik had het warm, zweet prikte onder mijn oksels en ik werd hoe langer hoe misselijker. Kokhalzend lukte het nog net om mijn slot los te rukken en om weg te fietsen zonder dat ik over mijn nek ging. Met grote teugen probeerde ik snel zoveel mogelijk de frisse lucht in te ademen. Maar even verderop moest ik toch stoppen. Mijn fiets gooide ik op de grond en ik wankelde richting een betonnen paaltje en zakte erop neer. Wezenloos staarde ik voor mij uit.

Hoe lang ik daar had gezeten, weet ik niet meer, maar het was pikdonker. De straatlantarens waren al lang aan en er waren nog maar weinig mensen op straat. De kou was langs mijn benen opgekropen en stram stond ik op. Voorzichtig boog ik een paar keer moeizaam mijn armen en benen. Verderop lag mijn fiets nog op het fietspad. Andere fietsers waren er netjes omheen gereden, alsof het doodnormaal was dat er midden op het fietspad een fiets lag.

Ik liep naar mijn fiets en zette hem overeind, drukte op het knopje van de dynamo en stapte op. Met een redelijk vaartje reed ik over de Wibautstraat richting het Amstelstation, langs het gebouw van de Volkskrant aan mijn rechterhand, dan linksaf richting de studentenflat waar ik sinds een paar

maanden woonde. Mijn voorlamp knipperde op de maat van de slippende dynamo.

Thuis gekomen kwakte ik de fiets in de fietsenkelder en sloop ik ongezien naar mijn kamer. Goddank, ik hoefde niemand onder ogen te komen.

Onder de hete douche schrobde ik mijn hele lijf met de nagelborstel en sopte ik mijn haren drie keer, voordat ik mij afspoelde en met schone kleren aan in bed ging liggen. Zorgvuldig vermeed ik het om de blauwe plek op mijn ribben aan te raken. Ik keek ook niet in de spiegel boven de wastafel. Dat had ik trouwens al in geen weken meer gedaan.

Aan wat er vorige week, de week daarvoor of nog langer geleden is gebeurd, daar gaan we nu geen aandacht meer aan schenken. Als je niet in het ziekenhuis moet worden behandeld, dan ben je niet mishandeld. En als je niet bent gepenetreerd ('met een pik, een vinger of iets anders in je kut, kont of mond,' had agent Geert gesnauwd), dan ben je niet verkracht. En dan is er dus ook geen sprake van een strafbaar feit.

En ik maar denken dat we in Nederland zo'n fijne rechtstaat hadden, dat we zo lekker geëmancipeerd waren en dat vrouwen dezelfde rechten hadden als mannen. Oom agent was je beste vriend, ja hoor. Opperold onder de dekens probeerde ik te slapen, of in ieder geval om weer warm te worden. Alleen mijn neus stak onder de dekens uit.

Met een schok werd ik wakker. Volgens de wekker was het drie uur, maar het voelde alsof het al ochtend was. Dat kwam waarschijnlijk door de enorme dorst en honger die ik nu toch begon te voelen. Al dagen had ik weinig gegeten en gedronken. Gulzig dronk ik drie glazen water uit het glas voor mijn tandenborstel, dat ik aan de wastafel vulde. Het smaakte

metalig, maar de dorst was weg. De honger niet. Zou ik het wagen om naar de keuken te gaan? Ik zou daar eens in de kastjes kunnen kijken of er nog wat eetbaars lag. Meestal waren de kastdeurtjes open en hadden medestudenten daar wel wat liggen dat ik ongezien mee zou kunnen nemen. Dat zou ik dan gauw in mijn zak moeten stoppen of zo en op mijn kamer moeten opeten. Zelf had ik niks eetbaars meer. Wel nog twee theezakjes en wat gemalen koffie, maar geen filter. Of zou er ergens toch nog wat liggen, zodat ik mij niet in de keuken hoefde te wagen? Eerst maar eens goed op mijn eigen kamer zoeken.

Op mijn hurken vond ik achter in mijn bureaula een Haags hopje. Een beetje oud en stoffig, maar nog best eetbaar. Ik pulkte het snoepje uit het witte papiertje en stopte het in mijn mond. Langzaam liet ik het op mijn tong smelten. Heerlijk.

In mijn jaszak vond ik de twee verpakte suikerklontjes die ik op het bureau van agent Geert had gekregen bij mijn automatenkoffie. Ook die at ik staand op. Dat was alles, op een blikje tonijn en een blikje tomatenpuree na. Die kon ik niet open krijgen omdat ik op mijn kamer geen blikopener had. Wat nu? Toch maar naar de keuken dan? De twee blikjes zette ik op de rand van mijn bureau. Voorzichtig opende ik mijn kamerdeur op een kier en keek ik of er iemand op de gang was. Op kousenvoeten sloop ik richting de keuken, in de hoop dat ik niemand zou tegenkomen.

'Hehe, kijk eens wie we daar hebben, ons zonnetje in huis,' zei Wieger, toen ik de deur van de gezamenlijke koelkast opende. Ik schrok ervan en stootte mijn hoofd aan een keukenkastje toen ik overeind schoot. Het lampje van de koelkast verlichtte de ruimte een beetje en ik zag dat hij in het donker in de hoek bij het raam zat. Een fles met goedkope bessenjenever en een

bak met paprikachips stonden voor hem op tafel. ‘Aaaaaah, zieieieieilig hoor, koppie gestoten. Wil ons verlegen kutje misschien een slokje van dit lekkers tegen de pijn?’ vroeg hij, terwijl hij de fles omhoog hield. ‘Wel even bij ome Wieger op schoot komen zitten dan, he. Dan zal ik eens lekker aaien over die bult. Of over een andere bult. Hihihhi.’ Ik vond het een eikel, dus ik probeerde hem te negeren. Shit, nu kon ik niet meer ongezien in de keukenkastjes kijken of er iets eetbaars lag. De chips van Wieger leken mij heerlijk. Zo te zien was de bak nog halfvol. Die bessenjenever kon hij houden, maar misschien....

‘Oh nee, wij zijn van de blauwe knoop, hehe, was ik toch bijna vergeten,’ zei Wieger. Met een boosaardige blik goot hij het laatste restje van de drank in zijn mond, veegde die omstandig af, liet een knallende boer en verliet de keuken, zonder mij ook nog maar één blik waardig te keuren. De bak met chips bleef achter. Die griste ik van tafel toen ik zijn kamerdeur dicht hoorde slaan en nam ik mee naar mijn kamer.

Mei 1963 – Over mannen

‘Mannen zijn allemaal vies en ze willen maar één ding.’ Deze waarschuwing kreeg mama als jong meisje regelmatig van haar moeder. Blijkbaar maakte het indruk, want voordat ze hem leerde kennen heeft ze keurig nooit een vriendje gehad. Ze was een verpleegster van Rooms-Katholieken huize uit het Zuiden des lands. Op haar veertiende werd ze door haar moeder naar de nonnen in het ziekenhuis in Roermond gebracht om daar als dienstmeisje tegen een hongerloontje de vloeren te boenen. Ze was daar intern en mocht om het

weekend naar huis, meer niet. Ondanks haar heimwee, wist ze zich daar te onderscheiden van de andere dienstmeisjes en zagen de nonnen dat zij meer in haar mars had. Op voorspraak van de zusters kreeg ze op kosten van de parochie een opleiding tot verpleegkundige, die toen nog gewoon verpleegster werden genoemd. Tussen allemaal schijnbaar seksloze vrouwen, die hun knieën kuis tegen elkaar knepen als er mannen in de buurt waren.

Op haar tweeëntwintigste verhuisde zij naar Deventer, waar ze ging werken op de afdeling interne geneeskunde van het plaatselijke ziekenhuis. Daar zag ze haar eerste blote man, een patiënt die zij moest helpen wassen. Over die schok kon ze jaren later nog met afschuw vertellen.

Op een dansavondje voor verpleegsters leerde ze hem (een ogenschijnlijk verlegen machinebankwerker die ook kwam kijken bij het dansen) bij toeval kennen. Met haar zachte G en haar verpleegstersuniform oefende ze een enorme aantrekkingskracht op hem uit. Jaloers hield hij goed in de gaten of andere mannen niet te opdringerig naar haar keken. Hun relatie was tot aan hun huwelijk heel kuis, er werd hoogstens gekust en een handje vast gehouden, verder niks.

Na hun huwelijk beleefden ze samen niets spannends in het grote bed. Hij had zijn rechten, mama onderwierp zich aan haar huwelijksplicht....of zoiets. Maar er was toch echt iets gebeurd tussen die twee, want anders hadden ze geen kinderen gekregen.

Heel veel later stikte haar dochter zowat in een toastje met tonijn, toen een vriendin tijdens een etentje aankondigde dat haar ouders niet zo'n best seksleven hadden gehad samen. Zij verwoordde dat door over haar ouders te zeggen: 'Ach, hij draaide haar om en hij nam haar.' Haar vriendje nam nog een

hap macaroni en zei olijk: ‘Goh, daar zou jij anders een moord voor doen, hè.’

3 februari 1986 – Baas in eigen beurs

Ergens halverwege de ochtend was het na een luidruchtig ochtendritueel van ontbijtende en vertrekkende medebewoners weer stil op de gang. Nadat ik een paar minuten met mijn oor op de deur had geluisterd of de kust veilig was, durfde ik weer naar de keuken te lopen. Gelukkig was er nu verder niemand, dus kon ik zonder betrappt te worden alle kastjes inspecteren. Mijn oogst bestond uit één boterham, een slappe cracker en wat jam die ik uit de pot in het kastje van Fenna zo op die boterham en de cracker smeerde. Met een van mijn resterende theezakjes en wat suiker uit de gezamenlijke pot op de eettafel maakte ik ook een flinke kop thee. Jammer genoeg was er geen melk in de koelkast, behalve een aangebroken pak waarvan ik op afstand al kon ruiken dat de inhoud zuur was. Het briefje dat erop zat geplakt (‘AFBLIJVEN EIKELS, van Wieger’) had gewerkt.

Het ontbijt gaf nieuwe energie. Op mijn kamer keek ik hoeveel geld ik nog had. Twee gulden, een kwartje, twee dubbeltjes en een stuiver. Het zou best lukken om daar eten voor te kopen, maar voor hoeveel dagen? En op maandag ging de Jac Hermans pas om één uur open. Dat duurde dus nog wel even. En wat zou ik dan morgen doen, als alles op was? Op mijn girorekening stond ook niets meer. En hij was duidelijk geweest: Als ik niet naar huis zou komen, dan kreeg ik geen huishoudgeld. Er moest geld komen. Duidelijk.

Net toen het uitzendbureau open ging, stond ik fris gewassen en gekamd en in mijn netste kleren voor de deur. Het waaide behoorlijk daar op de Heiligeweg en ik hoopte dat mijn haar netjes genoeg zou blijven zitten, zodat ik een goede eerste indruk zou maken.

Tegen de intercedente (nog nooit had ik van dat woord gehoord) vertelde ik dat ik goed kon typen en dat ik als student een bijbaantje zocht omdat ik niet genoeg van mijn ouders kreeg om rond te komen en dat ik graag zelfstandig wilde zijn. Met een zuinig toegeknepen mondje, waarop ze terwijl ik aan het woord was knalrode lippenstift had aangebracht, nam ze mij van top tot teen op. Van mijn wat verwaaide, maar wel schone haar, naar mijn eenvoudige maar nette kleren tot aan mijn goed gepoetste schoenen. Alles bekeek ze nauwkeurig, zonder enige gêne. Blijkbaar slaagde ik voor haar test, want nu kon er een klein lachje af van de rode lipjes. Ze zag een meisje uit de provincie; gewoontjes, maar verzorgd.

Een typetest kon ik meteen doen. Over mijn schouder keek de intercedente mee naar hoe ik het ervan af bracht en ik denk dat ze ook inspecteerde of mijn nagels geen rouwranden hadden. Gelukkig lukte het mij om op de gammele kantoormachine het minimaal aantal toetsaanslagen te halen dat nodig was om mij als administratieve kracht uit te kunnen zenden.

‘Wanneer zou je kunnen beginnen?’ vroeg ze. ‘Vandaag nog, mevrouw, maar het liefst ‘s middags of in de weekenden, zodat ik geen colleges mis.’ Peinzend keek ze mij aan, pakte de telefoon en draaide een nummer. Ze kwekte wat tegen degene die ze aan de lijn had. Het klonk gemaakt vrolijk, maar kennelijk had het succes. Want na een kort gesprek legde ze

de hoorn neer. 'OK. Dit is de *deal*,' zei ze. 'Je kunt morgenmiddag beginnen als administratief medewerkster bij de Gemeentelijke Dienst Verzekeringen. Iedere dag van drie tot zes. Drie gulden vijftachtig schoon per uur. Maar als je te laat komt, of geen goed werk levert, dan lig je er subiet uit. En iedere week lever je hier netjes je afgetekende werkbriefjes in. OK?' 'Ja, heel graag, mevrouw.' Geen idee wat ze met die werkbriefjes bedoelde, maar ik waagde het niet om daarnaar te vragen, ik zou het wel merken.

Opgetogen fietste ik terug naar huis. Wel jammer dat ik pas na een week een voorschot zou kunnen krijgen. Dat knaagde wel een beetje aan me. Hoe ging ik dat nu doen? Snel fietste ik langs bureau Wibautstraat richting de Jac Hermans. Daar wachtte ik voor de deur totdat hij open zou gaan, op een kluitje met andere mensen die daar al stonden.

Eenmaal binnen lukte het om binnen mijn budget van twee gulden vijftig een volkorenbrood, een pakje margarine, een grote zak macaroni, een pakje thee, twee tomaten, een ui ('Nou, nou, we pakken vandaag eens lekker uit,' zei de jongen van de groenteafdeling sarcastisch) en een liter yoghurt te kopen. Ik kreeg nog twee cent wisselgeld. Mijn eigen kassabonnetje en alle andere kassabonnetjes die ik maar bij de kassa kon vinden, propte ik samen met mijn aankopen in mijn fietstas.

Met de macaroni, de tomaten en de ui, de blikjes tonijn en tomatenpuree, een half pakje margarine en wat kruiden die ik pikte uit het kastje van Wieger maakte ik een grote pan met eten klaar, waarvan ik iedere dag een bord vol at. Het brood besmeerde ik met de rest van de margarine en jam uit de kastjes van mijn medestudenten en de yoghurt at ik in kleine porties op met suiker uit de gemeenschappelijke pot. Het was

eenzijdig en al na drie dagen kwam de macaroni mijn neus uit. Ik verlangde naar een goede maaltijd en zelfs de prak zuurkool die Wieger donderdagavond stond op te warmen rook heerlijk. De rookworst ook. Maar hij at helaas alles zelf op. Alleen de twee kleine stukjes vlees aan het touwtje van de rookworst, die hij had afgesneden en op het aanrecht had achtergelaten, kon ik mij ongezien toe-eigenen.

Op donderdagochtend werd het vuil opgehaald en ik stond extra vroeg op om onze vuilniszak buiten te zetten. De statiegeldpotten en -flesjes die mijn medebewoners er achteloos in hadden gegooid leverde ik in bij de Jac Hermans en van het statiegeld kocht ik twee appels en een blik tomatensoep. Al met al had ik niet echt honger, maar ik snakte naar een grote berg lekker, vers eten.

Nu moest ik dit weekend nog één keer naar huis om er zeker van te zijn dat ik ook voor de volgende week huishoudgeld zou hebben. Hij zou me vrijdagmiddag op komen halen en dan zou ik meerijden naar huis. Wat ik de afgelopen week had uitgegeven, dat zou hij me dan betalen als huishoudgeld. Eerst wel even dankjewel zeggen natuurlijk, niet vergeten ondankbare trut..... Zorgvuldig bekeek ik de opgeraapte kassabonnetjes. Die met het grootste bedrag erop stopte ik in mijn portemonnee, waarin alleen nog de twee centen zaten.

Vrijdagmiddag stipt om vier uur stond hij voor mijn deur. Ik had mijn tas al ingepakt, zodat ik hem niet binnen hoefde te laten in mijn kamer. 'Doeehoeeg,' schreeuwde Fenna naar mij op de gang, 'Fijn weekend!'

'Stomme griet,' dacht ik. 'Eh, ja, jij ook.'

'Leuk meisje,' zei hij.

Thuis aangekomen was mijn moeder opgetogen om mij te zien. Ze zette mij meteen aan de keukentafel met een groot

stuk zelfgebakken appeltaart. Ik probeerde netjes te eten, maar verslond het als een hongerige wolf. Ze kon heerlijk koken en ik had wel trek, zullen we maar zeggen. Gezellig kwekten we over koetjes en kalfjes, terwijl ik het tweede stuk taart dat zij op mijn bordje had geschept -nu wat langzamer-opat. Zoals gebruikelijk observeerde ik haar en zij mij, zonder openlijk te vragen hoe het ging. Was ook niet nodig, dat wisten we zo ook wel.

Ook het avondeten en alle andere maaltijden dat weekend deed ik alle eer aan. Mijn moeder was verguld dat ik alles lekker vond en zette een aantal bakjes en pakjes met etenswaren klaar in de koelkast, die ik maandagochtend mee zou krijgen in de tas met schone was. Zonder hem hadden we het gezellig, en we probeerden hem allebei zoveel mogelijk te ontlopen.

Maar zondagavond moest er dan toch 'afgerekend worden'. Ik moest zelf om het huishoudgeld vragen. Voldoende nederig, natuurlijk. 'Heb je de bonnetjes?' vroeg hij. Ik had er maar eentje en die gaf ik hem. Staand aan zijn bureau moest ik wachten tot hij alles grondig zou hebben gecontroleerd. Hij tuurde een tijdje naar het bonnetje en sperde toen verrast zijn ogen open. 'Luiers?' vroeg hij, en hij duwde het bonnetje beschuldigend onder mijn neus, terwijl hij ergens op wees. Inderdaad stond de naam van een bekend merk op de bon. Een tel sloeg mijn hart over. Ik had alleen naar het totaal gekeken en niet gezien dat Jac Hermans inmiddels het kassasysteem vernieuwd had. Het bonnetje was gespecificeerd en er stonden niet alleen bedragen op, maar ook wat er was gekocht.

Razendsnel bedacht ik een excuus. 'Eh, ja. Foutje zeker, dat zal maandverband zijn, die nieuwe bonnetjes lukken nog niet zo

goed,' piepte ik. Daarmee troefde ik hem voldoende af, hij was namelijk zo preuts als wat. Van maandverband en ongesteldheid gruwde hij en hij kleurde diep rood. Maar hij herstelde zich snel. Met een groot gebaar overhandigde hij mij het bedrag wat op de kassabon stond. Hij rondde het bedrag ook nog eens af naar boven, met een kwartje. 'Dankjewel,' zei ik nederig. Gelukkig nederig genoeg deze keer, hij hoefde niet ook nog eens een zoen. Snel stopte ik het geld in mijn portemonnee. In gedachten maakte ik een rekensommetje, zou het genoeg zijn om het een week uit de zingen? Vast wel, met alle bakjes van mijn moeder. Een tube tandpasta, een fles shampoo en een rol toiletpapier had ik uit de voorraadkast al in mijn tas gestopt. Mijn moeder had mij betrappt en er niets van gezegd, alleen een blik van verstandhouding met mij gewisseld terwijl ze me ook nog een pot appelmoes en een blik erwten toestopte.

Maandagochtend om zeven uur ging ik met een goed gevulde tas en voldoende huishoudgeld in mijn portemonnee met hem mee in de auto, terug naar Amsterdam. Hij kiende het altijd zo uit dat hij mij op weg naar een klant een lift kon geven. Niet omdat dit voor hem zo handig was, of omdat hij echt dringend naar die klant moest, maar omdat het een treinkaartje uitspaarde. De kilometers op weg naar de klant kon hij immers declareren. Onderweg werd er niet gesproken. Door mij niet, omdat ik bang was het verkeerde te zeggen. Door hem ook niet, omdat... nou ja waarom niet dat weet ik eigenlijk niet.

Aangekomen bij de studentenflat maakte hij aanstalten om mee naar binnen te lopen. Dat kon ik ternauwernood voorkomen. 'Sorry, maar ik heb om negen uur college, dus ik

moet meteen weer weg.' Met een indringende, getergde blik nam hij afscheid, stapte in zijn auto en vertrok.

Met een plof viel ik op mijn bed. Wat een heerlijk gevoel was het om alleen te zijn, met een grote tas vol eten bij me, voldoende geld in mijn portemonnee voor de eerste tijd en een baantje met eigen inkomsten in het verschiet. Het restant van de appeltaart dat mijn moeder in aluminiumfolie verpakt aan mij had meegegeven vrat ik liggend op mijn bed op, gewoon uit de folie en zonder vorkje. Daarna likte ik mijn vingers af en ging heerlijk onder de dekens nog maar eens een dutje doen. College had ik pas om elf uur.

Het volgende weekend ging ik niet naar huis. ('Bespaar me, wat heeft dat kind van jou nu weer verzonnen? Ze komt er wel achter als ze weer geld nodig heeft,' hoorde ik later terug van mijn moeder). De maandag erop fietste ik 's middags naar de Overtoom, waar de Gemeentelijke Dienst Verzekeringen kantoor hield.

Op de administratie daar, tikte ik briefjes waarin de dienst aangaf of iemand aanspraak kon maken op vergoeding van schade of niet. Meestal ging het om schade aan ruiten en deuren, vanwege inbraken in de Bijlmerflats. Stom werk, maar niet vermoeiend en in een heerlijk verwarmde ruimte waar de koffie en thee gratis en goed waren.

En financieel had ik mijn onafhankelijkheid. Ik rekende erop dat hij de huur van mijn kamer (die betaalde hij altijd rechtstreeks) niet stop zou durven zetten. Het was een enorme krent, maar niemand mocht het weten.

Oktober 1963 - Huishoudgeld

Vanaf hun allereerste huwelijksdag kreeg mama huishoudgeld van hem. Hoewel zij een werkende vrouw was die op een paar jaar na zelf geld in het laatje bracht, moest zij iedere zaterdagochtend haar hand bij hem ophouden. Haar kinderen keken toen ze oud genoeg waren van een afstandje braaf toe hoe de financiën werden afgehandeld, zodat zij meteen konden leren hoe ze met geld om moesten gaan. Getrouwde vrouwen waren sinds 1956 niet meer bij wet handelingsonbekwaam, maar wel bij de heersende mores. Haar salaris, dat in de eerste jaren van hun huwelijk nog contant in een loonzakje werd uitbetaald, diende ze vrijdagavond aan hem af te geven. Een eigen bankrekening heeft zij tijdens haar hele huwelijk niet gehad.

Mama was het niet eens met hoe het ging, maar er ruzie om maken wilde zij ook niet. Het ging haar alleen te ver om ook nog een huishoudboekje bij te houden, zodat alles wat zij uitgaf door hem gecontroleerd kon worden. Daar is nooit een woord aan vuil gemaakt. Hij gaf haar gewoon als straf te weinig geld om het huishouden van te bestieren. Ook daar is nooit een woord aan vuil gemaakt. Hij was er kennelijk lang van overtuigd dat zij dan wel tot inkeer zou komen en met de billen bloot al haar uitgaven aan hem moest voorleggen voordat hij haar ook maar één cent extra zou geven. Dat heeft ze dus nooit gedaan. Ze at desnoods alleen suiker op haar brood om rond te komen (hij kreeg uiteraard de laatste worst) en zo nu en dan stal ze het kleingeld uit zijn portemonnee als hij onder de douche stond. Niet alles tegelijk natuurlijk, maar net zoveel dat het niet zou opvallen. Haar

zoontje, die haar daarbij eens betrapte, eiste meteen twee kwartjes op, zodat hij een ijsje zou kunnen kopen.

Toen haar dochter op kamers ging wonen om te studeren, verlegde hij zijn tactiek naar haar. In die tijd waren er nog geen studiebeurzen die onafhankelijk waren van het inkomen van de ouders, dus zij kreeg sowieso geen beurs. Het was al gauw duidelijk dat zij de volgende was die bij hem moest aankloppen voor geld. Het was voor haar eigen bestwil, volgens hem.

Ieder weekend werd zij geacht thuis te komen en de bonnetjes van de supermarkt te overleggen. Gemaakte kosten voor levensonderhoud werden verrekend met een indertijd spaarzaam toegemeten voorschot. Uiteraard verstond hij onder levensonderhoud alleen eten en drinken. Boeken en huur betaalde hij rechtstreeks aan de boekhandel en de kamerverhuurder. En hij rekende erop dat mama af en toe wel kleren voor zijn dochter zou kopen. Kosten om deel te kunnen nemen aan het studentenleven waren niet subsidiabel, had hij streng medegedeeld. Stel je voor, ZIJN dochter op een vuig studentenfeest! Dat zou maar studievertraging en 'god-weet-welke andere gevaren' opleveren (hij was ongelovig). Hoe ze ook trachtte hem te overreden om het anders te doen, hij bleef bij zijn standpunt. Maar ze zou geen goede dochter van haar moeder zijn geweest als ze geen oplossing had gevonden. Na iedere boodschap pakte ze in de supermarkt gewoon een bonnetje op van de grond waar een paar gulden meer op stond dan op haar eigen bonnetje. En dat declareerde ze dan bij hem. Zo hield ze geld over om deel te nemen aan het studentenleven, zij het op zeer bescheiden schaal. Een bijbaantje werd haar verboden. Er mocht uitsluitend gestudeerd worden, zodat ze

wel in de nominale tijd van statistisch vier jaar zou afstuderen. Volgens hem was hij precies op de hoogte van de statistieken over de lengte van de studieduur, net zoals van alle andere mogelijke statistieken, trouwens.

Al met al kon dochterlief net rondkomen zonder steeds voor ieder feestje te hoeven afzeggen, kon ze ook zo nu en dan iemand uitnodigen om mee te eten en kon ze op een verjaarspartijtje eens een cadeautje meenemen dat geen eten was. Ook lukte het haar om haar schaamte over de declaratiepraktijken verborgen te houden voor haar medestudenten.

12 februari 1986 – Gelukje

Ik had mijn eerste werkdagen erop zitten. En ik was trots, apetrots. Dat had ik 'm toch maar mooi geflikt. Nog even wachten en dan zou ik mijn eerste salaris uitbetaald krijgen. Het was een heerlijk gevoel. Rechttop zat ik achter de typemachine, pakte ik steeds een vel met gegevens uit het linker bakje met 'in', typte ik een briefje uit volgens de instructies die op een grote poster aan de muur hingen en dan legde ik die samen met het vel uit het linker bakje in het rechter bakje waarop 'uit' stond. Het was niet moeilijk en ik kon tijdens het werk mijn collega's goed observeren.

Iedereen was daar aardig, dat had ik al gauw door. Er heerste een vrolijke sfeer met Freek (flaporen en het platste Amsterdams accent dat ik ooit had gehoord), Jolanda (de grootste Ajax-fan op twee benen), Marco (altijd goedlachs) en Edgar (mijn baas). Vaak was er ook gebak van iemand die trakteerde ter ere van zijn verjaardag, omdat Ajax gewonnen

had, of omdat er gewoon nodig gebak moest worden gegeten. Kortom, ik had het prima daar.

Uit de gevoerde gesprekken begreep ik dat ik mijn baantje te danken had aan Diny, een collega die met zwangerschapsverlof was gegaan. Eigenlijk hadden ze mij ingehuurd als tijdelijke kracht. Maar al na twee dagen hadden ze gehoord dat Diny van plan was om niet meer te komen. Ze wilde lekker thuis bij haar kindje blijven. En hoe ze ook bij haar aandrongen, ze bleef bij haar besluit. Uiteindelijk nam ze zelfs de telefoon niet meer op en was ze onbereikbaar voor haar vroegere collega's, die er niets van snapten.

Ik snapte er ook niets van. Eigenlijk vond ik haar ongeëmancipeerd, je kon toch best werken als je een kind had? Er bestond zoiets als een crèche en dan waren er misschien ook nog oppasoma's! Echt begrijpen deed ik het niet. Maar ik vond het allang best. Edgar had me vanochtend gevraagd of ik langer wilde blijven. Nou, graag zelfs. Nu hoefde ik hem minder vaak te zien, het liefst helemaal nooit meer. Maar het knaagde wel aan me dat ik dan ook mijn moeder niet zo vaak zou zien.

8 november 1963 – Verbinding verbroken

In 1963 was de distributie van aardgas vanuit Slochteren begonnen en de staatskas liep langzaam vol. Er ontstond al snel krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt, maar de traditie van net na de oorlog, om als twintiger toch ergens ver weg in een vreemd land een beter bestaan op te bouwen, was in de vroege zestiger jaren nog niet verdwenen. Sterker nog, jonge

mensen werden door de regering aangemoedigd om te vertrekken.

Emigreren was destijds een hele grote stap. Informatie over het land van bestemming was er nauwelijks en werd vooral verspreid via gezellige voorlichtingsavonden voor jonggehuwden. Zij kregen de gebrekkig informatie via wervende posters en foldertjes die mondjesmaat met stencilmachines werden gedrukt. Velen vertrokken naar Canada. Maar ook Australië was in trek.

De voorlichtingsavonden werden georganiseerd door ambassadepersoneel van dat land, in samenwerking met ambtenaren van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Soms liet minister Luns toe dat de ambtenaren van minister van Maatschappelijk Werk mevrouw (!) Schouwenaar-Franssen ook een bijdrage leverden aan de voorlichtingsavonden. Met name de grote financiële voordelen van emigreren werden benadrukt, vooral voor hen die het juiste beroep hadden. En dat hadden deze jonggehuwden. Hij was machinebankwerker en mama was verpleegkundige. Kortom, ze lieten zich inschrijven voor de lange bootreis naar Australië, al spraken ze de taal in het geheel niet en wisten ze alleen maar dat het leven er goed was, dat ze aan de verkeerde kant van de weg reden, dat het daar warm was en dat er kangoeroes zouden zijn. Achteraf vonden ze zichzelf heel naïef dat ze zo onvoorbereid naar de andere kant van de wereld waren vertrokken, al gaf hij dat nooit openlijk toe, maar mama wel. Op 8 november 1963 bracht zijn oudste broer hen naar Rotterdam, waar ze aan boord van de Aurelia in zes weken naar Australië zouden worden gebracht. Opa en oma waren voor de gelegenheid ook meegekomen. Hoe dichter ze bij Rotterdam kwamen, hoe stiller iedereen werd.

Op de kade was het een chaotische bende van emigranten die nog snel een laatste keer hun familieleden omhelsden, die ze hier in de ijzige kou zouden achterlaten. Er werd veel gehuild, al probeerde iedereen net te doen alsof het een feestje was, door met serpentines te gooien en veel te wuiven met grote, witte zakdoeken. De scheepstoeter was oorverdovend toen de trossen werden losgegooid en hield ook lang aan. Oma hilde en jammerde: 'Die zie ik nooit meer terug.' Maar dat hoorde bijna niemand, met al die herrie.

En dat ze haar zoon nooit meer zou zien, dat was niet zo'n hele rare gedachte. Er waren nog geen intercontinentale vlieguren en bovendien was vliegen onbetaalbaar. Een bootreis duurde (enkele reis) zes weken en was alleen voor emigranten onder bepaalde voorwaarden gratis. Familiebezoek was dus niet mogelijk. Telefoons was een ongekende luxe en naar het buitenland vrijwel onmogelijk. En de post deed er zes weken over, tenzij je een luchtpostbrief gebruikte, dan was het twee weken en als je geluk had een week. Maar dat was weer veel duurder dan een gewone brief. Kortom, het afscheid aan de kade in Rotterdam was in feite definitief.

Maar ja, het betere leven lonkte. Voor mama betekende het dat zij zou kunnen blijven werken. In Nederland was zij direct naar haar huwelijk ontslagen, een gangbare praktijk destijds, waarmee de meeste gehuwde vrouwen onverbiddelijk aan hun aanrecht verankerd werden. Maar in Australië was het doodnormaal, zelfs een vereiste, dat ze zou werken. En voor hem betekende het betere leven waar hij naar verlangde vooral: bezit. Hij droomde van een eigen huis en van een auto, zaken die in Nederland onbereikbaar voor hem leken.